

השיעור השבועי

גליון מספר 374

הרב המקדים: הג"ר בן ציון קוק שליט"א
רב מרכז פתח תקווה

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבתי היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
17:54	17:22	16:30	חל אביב
17:49	17:18	16:26	חיפה
17:48	17:18	16:26	באר שבע
17:53	17:22	16:30	

ויגש | ז' טבת תשפ"ג

הלכות הדלקת נרות שבת

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 0506-730-831

נר חנוכה קודם נר שבת. לברך קודם ההדלקה. קבלת שבת אינה תלויה בהדלקה. אמר "ברכו" או קיבל שבת ביחיד אם יכול להתפלל מנחה. חתן כשם חמיו. הטעם שמברכים אחר הנטילה קודם הניגוב. אלו מנהגים יש לקרב ואלו לרחק. עליית קטן למפטיר בספר תורה שני

נר חנוכה לפני נר שבת

א. כתב מרן בשלחן ערוך הלכות חנוכה (סימן תרעט): בערב שבת מדליקים נר חנוכה תחילה ואחר כך נר שבת. ובבית יוסף ביאר שזהו כדי לחוש לדעת בעל הלכות גדולות (סימן ט) שבהדלקת הנרות מקבלים שבת, ולכן צריך להדליק קודם נרות חנוכה ואחר כך נרות שבת. מכאן רצה להוכיח הרב אור לציון זצ"ל (במבוא לה"ב ענף א אות ד, ושם פרק יח אות ג), שתמיד יש לחוש לכתחילה לדעת בה"ג, שלא לעשות מלאכה אחר שהאשה הדליקה נרות, ונשים שנהגו לברך אחר ההדלקה תניח אותן במנהגן. אולם מרן זצ"ל עוד מצעירותו עורר בכל מקום במשך עשרות שנים, שצריך לברך ואחר כך להדליק, וכמו שאמרו בגמרא פסחים (י:): כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, מברך "לשמוע קול שופר" ותוקע, מברך "על נטילת לולב" ונוטל, וגם מברך "להדליק נר של שבת" ומדליק.

מנהג בני אשכנז

ב. אמנם בני אשכנז נוהגים להדליק נרות שבת ולאחר מכן לברך על ההדלקה, על פי דברי מהר"ו (ביחודשי ידנים שבסוף הספר אות כט) - שהיה לפני כ-550 שנה בדור התפר בין הראשונים לאחרונים, הוא לא נחשב ראשון אבל גם לא אחרון רגיל - שכתב, "מקצת נשים" נוהגות שמדליקות את הנרות ואחר כך מברכות, שאם יברכו קודם ההדלקה, הרי קבלו שבת עליהן ולא יוכלו יותר להדליק. הרמ"א העתיקו בדרכי משה (סימן רסג) ובהגה (סעיף ה), והלכו אחריו חכמי אשכנז.

מה עשו נשות הראשונים

ג. אולם בילקוט יוסף (שבת א' ח"ב קונטרס אחרון סי' ב) הארכנו בזה כמאה עמודים, והבאנו כשליש גאונים ראשונים שדעתם לברך לפני ההדלקה, ובראשם רבינו הרמב"ם (פ"ה מהל' שבת ה"א) שכתב מפורש: וחייב לברך קודם

¹ מדברי הרב בן ציון קוק שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון שליט"א, יהי רצון שיאריך ימים על ממלכתו. הביקור האחרון שלי אצל מרן זצ"ל היה כאשר בני הקטן הגיע לגיל מצוות, ובאנו אליו לקבל ברכה. לא אשכח באיזו חביבות קיבל אותנו, הזכיר את אבינו זצ"ל שהשבוע חל יום האזכרה שלו ה-51, ואמר כמה אהבנו אותו, והצטערנו עליו כשנפטר. והרב כדרכו תפס את בני בחביבות, סטר לו בחיבה, ואמר לו: כל החיים שלך תלמד תורה, אם תלמד תורה אתה תהיה מאושר, יהיו לך חיים שמחים ומאושרים! ומי שלא לומד תורה הוא מסכן. אנחנו יודעים שהתורה היא אור, ועד היום יש לנו מלחמה עם המתיוונים שמבקשים להחשיך את עיניהם של ישראל, ואנחנו מגרשים את החושך בכך שמרבים בשיעורי תורה, שומעים בכל שבוע את השיעור של מרן שליט"א, וצריכים לעיין בדברים בתוך הספרים ולחזור עליהם, כדי שהתורה תהיה חלק מהמהות שלנו. יהי רצון שנוכה שיקויים בנו בקרוב, חשוף רזוע קדשן, הקם לנו רועים שבעה, בחייכון וביומיכון, ובחיי מרן שליט"א, ובחיי דכל בית ישראל.

הדלקה. מה עשתה אשתו של הרשב"א, אשתו של הרמב"ן? וכן אצל שאר הראשונים, ומה עשו שלשת נשותיו של הבית יוסף? אילו היו נוהגות לברך אחר ההדלקה - בשונה מכל המצוות שמברך ועובר לעשייתן - היו צריכים לכתוב בפירוש: מנהג נשותינו לברך אחר ההדלקה. ונראה שמנהג האשכנזים לברך אחר ההדלקה החל רק בתקופת מהר"ו לפני כ-550 שנה, ומשמע מדברי מהר"ו שמנהג זה הונהג רק על ידי "קצת נשים" שחשבו מעצמן שמקבלים שבת בברכת ההדלקה, ולא על פי גדולי הדור. ומכל מקום הספרדים עד לפני זמן מה לא נהגו בזה.

אחד מהם לא נותר

ד. חכם אחד בקי גדול טען שלדעת בעל ספר הנייר (עמ' כה) - לאחד מבעלי התוספות - יש לברך אחר ההדלקה, ושמה שמצא ראשון שכתב כמהרי"ו. שלחתי אליו לבקש את הספר, וראיתי שיש באמצע הגהות בכתב אחר, ושם נכתב שיש לברך אחר ההדלקה, ובמבוא לספר כתבו שהגהות אינם מבעל הנייר ויתכן שנוספו על ידי אחד האחרונים. ושלחתי לומר כן לאותו חכם [א.ה. עיין להחיד"א בס' פתח עיניים (מגילה י:): בשם הרדב"ז (ה"א סי' תקלט ועוד), דאין להשיג בהגהה עד אשר ידענו מי בעל ההגהה היולדה והמחזיקה. ועוד שבספר הנ"ל בהגהה בעמוד הבא הביא דברי הרמב"ם שחייב לברך קודם ההדלקה]. ומלבד זאת, למה לפסוק כדעת ראשון אחד נגד כל הראשונים ומרן הבית יוסף שדעתם לברך ואחר כך להדליק.

החיד"א והבן איש חי

ה. היו חלק מהספרדים שנמשכו אחר רבינו יוסף חיים בעל הבן איש חי (פרשת נח אות ח) - שהיה גדול הדור לפני כ-120 שנה - וכתב שנהגו בבגדאד כדברי הרמ"א לברך אחר ההדלקה.² והחיד"א במחזיק ברכה (סי' רסג ס"ק ד) כתב לגבי הדלקת נרות ביום טוב, ששם כולם מודים שמברכים ואחר כך

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך להגאון רבי בן ציון קוק ה' ישמרהו ויחייהו, שהוא מזכה את הרבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, הוא חיבר ספרים נחמדים מאד עם הרבה שמועות מהרב אלישיב, ופלפל ודן בדבריו, והביא עוד מדברי הפוסקים. אשרי העיר שתזכה בו שיכהן כרב העיר, יהי רצון שיפוצו מעיינותיו חוצה, ויזכה להגדיל ותורה ולהאדירה.

² היה רב אחד שאמר ברדיו, שעל פי הסוד יש להדליק ואחר כך לברך. וציון שכן כתב בספר בן איש חי בפרשת נח. פתחתי ספר בן איש חי ואין דבר כזה, שם (אות ח) כתוב שעל פי הסוד יש טעם בעצימת עיניה בעת הדלקת הנרות. הלכו אליו ושאלוהו על כך, ואמר, התכוונתי למקבציאל... אבל במחילה מכבודו גם בספר הנקרא "מקבציאל" שנדפס בשנים האחרונות אין דבר כזה, ושם (אות יז) ביאר ביתר הרחבה את הטעם על פי הסוד בעצימת עיניה אחר ההדלקה, ואין לזה קשר לברכה.

מדליקים, כי הרי אפילו אם קיבל יום טוב, אפשר להדליק מאש לאש, וכתב בלשון זו: ואם כן תיסגי לן להחמיר בשבת, אבל ביום טוב לא יש טעם כלל, וצריך לברך מקודם. ע"כ. משמע שכבר מזמן החיד"א לפני כ-200 שנה היה מנהג כזה אצל חלק מהספרדים. עד שבא מרן זצ"ל (יביע אומר ח"ב או"ח סי' טז, ח"ו או"ח סי' מח אות יא, ח"ט או"ח סי' קח אות כב, ח"י או"ח סי' כא, יחזה דעת ח"ב סי' לג, ח"ז סי' מו, חו"ע שבת א' עמ"ל קסה) ובירר את הסוגיא היטב, הביא את דברי הראשונים והשלחן ערוך והאחרונים, והחזיר עטרה ליושנה לברך קודם ההדלקה, ובפרט שיש בזה חשש ברכה לבטלה. בשלמא לאשכנזים יש מנהג קדום לברך אחר ההדלקה, ובמקום מנהג לא אומרים ספק ברכות להקל (תה"ד סי' לו), מה שאין כן לנו הספרדים, ברור שאין זה מנהג קדום, ולכן יש לברך ואחר כך להדליק.

ראיית חכם בן ציון

1. הרב אור לציון לימד זכות על המנהג לברך אחר ההדלקה, ולפני שנדון בדבריו יש להדגיש שהיה אחד מגדולי הדור שלנו, ואם חולקים זה כדרכה של תורה, והבוחר יבחר. ובלי לפגוע בכבודו חלילה, דרכו היתה ליישב את המנהג בכל עוז (ראה להלן אות יז), וראה את אשתו - שהיתה בתו של רבי יוסף חיים שראבני שהיה דבק מאד בן איש חי, ובזמנו יצא נגד מרן זצ"ל שחלק על בן איש חי - מברכת אחר הדלקת הנרות, וגם אשתו של המקובל האלקי חכם אפרים הכהן - אמו של חכם שלום - היתה מברכת אחר ההדלקה, ומאחר שכך המנהג בביתם של החכמים, חשב איך ליישב את המנהג. ואמנם ביביע אומר האריך שיש לברך לפני ההדלקה, והביא להקת פוסקים, אבל האור לציון הביא כנגד ראייה מהשלחן ערוך בהלכות חנוכה שחשש לדעת בה"ג שמקבלים שבת בהדלקת הנרות, ומכאן סמך לנוהגים לברך אחר ההדלקה.

במה מקבלים שבת

2. בזה בא ליישב דבר שנראה כעין סתירה בשלחן ערוך, שהרי בהלכות חנוכה מרן חשש לבה"ג, ואילו בהלכות שבת (סימן רסג סעיף י) משמע שלא חשש לבה"ג, שכתב בזה הלשון: לבה"ג, כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה. ועל פי זה נהוגות קצת נשים שאחר שברכו והדליקו הנרות משליכות לארץ הפתילה שבידן שהדליקו בה, ואין מכבות אותה. ויש אומרים שאם מתנה קודם שהדליקה שאינה מקבלת שבת עד שיאמר החזן ברכו, מועיל. ויש אומרים שאינו מועיל לה. ויש חולקים על בעל הלכות גדולות, ואומרים שאין קבלת שבת תלוי בהדלקת הנר אלא בתפלת ערבית, שכיון שאמר החזן ברכו, הכל פורשים ממלאכתם. ולדין כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כברכו³ לדידהו. עד כאן לשונו. נמצא שמרן הביא שתי דעות האם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר, ובאמצע הביא מחלוקת בדעת בה"ג אם מועיל תנאי, אבל לגבי עצם הנידון אם קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר, מרן הביא בסך הכל יש ויש, וקיימא לן הלכה כיש בתרא. בפרט כאן שמרן מסיים ומכריע מפורש שקבלת שבת תלויה רק בברכו או במזמור שיר ליום השבת, ולא בהדלקת הנרות, ודלא כבה"ג. מכוח סתירה זו למד חכם בן ציון כלל, שכאשר מרן מביא איזו דעה, אף שמכריע כדעה אחרת, אבל תמיד יש להחמיר ולחוש לדעה החולקת.

תדיר ומקודש

ח. לפי זה כתב ליישב עוד קושיא, מדוע מרן השלחן ערוך כתב שבערב שבת של חנוכה ידליק נר חנוכה ואחר כך נר שבת, הלא קיימא לן תדיר

³ מי שבערב שבת עבר ליד מנין שהתפללו בפלג המנחה, וענה על "ברכו" של ערבית, והוא עדיין לא התפלל מנחה, נחשב שקיבל שבת בציבור ולא יתפלל מנחה, ויתפלל ערבית שתיים. ורק מי שקיבל שבת ביחידות יכול להתפלל מנחה. ⁴ בזמנם היו תוקעים תקיעות בערב שבת, כדי להזכיר לציבור שהשבת מתקרבת. לפני כמה שנים הייתי בג'רבה, ובערב שבת הרב הראשי הרב חיים ביתאן - ה' יתן לו כוח עד מאה ועשרים - היה עולה בעצמו לגג בית הכנסת, ותוקע תקיעות חזקות, תוקע וחוזר ותוקע, "ואשמע אחרי קול רעש גדול". יש שם כמעט אלף יהודים, וכולם יראי שמים ולומדי תורה. נתתי שם שיעור בקיץ, והיו כמה אנשים עם מכנסים קצרים חתוכים במספרים בלי מכפלת... וקם אחד באמצע השיעור ושאל: אבל יש רשב"א שכתב כך וכך?! עמדתו משתומם, הוא נראה פשוט ויודע פוסקים. אם הוא היה אשכנזי היה לו שטריימל כמה קומות...

ושאינו תדיר תדיר קודם, והיה צריך להקדים נר שבת לנר חנוכה. ועוד שנר שבת יותר מקודש מנר חנוכה, והיה צריך להקדימו. ולפי האמור מובן, שמרן חשש לבה"ג שמקבל שבת בהדלקת הנרות, ולכן אשה שמברכת אחר ההדלקה תמשיך במנהגה, לחוש לבה"ג שמקבלת שבת בברכת ההדלקה, ורק כלה חדשה תברך ואחר כך תדליק.

דעת הרשב"א

ט. אולם אחר המחילה מכבודו, איך אפשר לחוש לבה"ג ולהיכנס לספק ברכה לבטלה, וראשית יש לדעת מה שכתב הרשב"א בתשובה (סימן אלף ע), שיש להדליק נר שבת תחילה, כי נר שבת תדיר, ונר חנוכה אינו תדיר, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ואף שהדליק נר של שבת, אינו נאסר בהדלקת נר חנוכה, כי הדלקת הנר אינה נחשבת קבלת שבת. והביא ראייה מהברייתא בשבת (לה:), התחיל לתקוע תקיעה⁴ שלישית, סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק, ושוהה כדי צליית דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת. רואים שאף על פי שהדליק בשלישית, עדיין יכול לצלות דג קטן, או להדביק פת בתנור ויקרמו פניה לפני כניסת השבת, וממילא מוכח שלא מקבלים שבת בהדלקת הנרות. זו ראייה חזקה.

קידוש על היין או נר שבת

י. יש שהקשו על הרשב"א מדברי הגמרא בשבת (גג:), שאם יש לו מעות לקנות או יין לקידוש או נר חנוכה, אף שיין לקידוש הוא תדיר, יקנה נר חנוכה שיש בו פרסומי ניסא, ויקדש על הפת. ולכאורה רואים שיש להעדיף נר חנוכה על תדיר, ומדוע אומר הרשב"א שיש להדליק קודם נר שבת ואחר כך נר חנוכה? והתשובה היא שכל דברי הגמרא נאמרו כשאחד מהם מתבטל, אבל אם מקיים שניהם אומר הרשב"א שיש להקדים נר שבת שהוא תדיר, וקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנר (א.ה). ואדרבה, מדברי הגמרא שם: נר חנוכה ונר שבת נר שבת עדיף, הוכיח הרמב"ן שגם לענין הקדמה מקדימים נר שבת לנר חנוכה, וקושיא מעיקרא ליתא.

למה מרן עזב רוב ראשונים

יא. מרן הבית יוסף (סי' רסג, תרעט) הביא שגם הרמב"ן (שבת גג:) והר"ן (שבת י ע"א מדפי הר"ף) ורבינו ירוחם (נ"ט סוף ח"א) והרב המגיד (פ"ד מחנוכה הי"ג) כתבו, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר, ויש להקדים נר שבת לנר חנוכה. הרמ"א בדרכי משה שם תמה על מרן, למה עזב את דעת רוב הראשונים, הרשב"א - שמרן הבית יוסף (יו"ד סי' קה) כינהו "אורו של עולם", והמהרש"ם (ח"א חו"ד סי' קלו וסי' קעג) כתב שסברתו חשובה כסברת רוב הראשונים - וסיעתו, הסוברים שיש להקדים נר שבת, וחשש לדעת בה"ג. אלא שסיים הרמ"א שמנהגם בארצות אשכנז היה להדליק נר חנוכה תחילה.

סברת האשכול

יב. יש ליישב קושיית הרמ"א, שהרי בספר האשכול⁵ (הוצאת רצ"א, הל' חנוכה) כתב, איכא מרבנותא - יש מהגדולים - שאמרו, נר שבת קודם, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. אבל כתב במסקנתו, כיון שדרך בני אדם לקבל שבת בהדלקת נר שבת, מוטב להדליק נר חנוכה בתחילה, ואם ישאלו הלא נר שבת הוא תדיר? "אכתי לא מטי זימניה" - עדיין לא מגיע זמנו, כלומר למרות שהוא מדליק את הנר לכבוד שבת, עדיין אינו שבת ממש אלא ערב

⁵ לרבינו אברהם חמיו של הראב"ד - רבי אברהם בן דוד. לשניהם קראו אברהם, ומכאן ראייה שאין חשש כשהחתן נקרא כשם חמיו, ולא כתוב שהראב"ד הוסיף שם. לאחרונה סיפרו לי על חכם אחד שלא עלה זיווגו יפה והתגרש, והציעו לו שידוך מצוי, אבל הוא סירב, כי קראו לה שרה וגם לאמו קוראים שרה. פתחו לו יביע אומר (ח"ב תה"ע סי' ז), הליכות עולם (ח"ז עמ"ל רכא) וילקוט יוסף (ח"ק עמ"ל כה), והראו לו שזה מותר, ולכל היותר יוסיפו שם, לא לאמא שהיא מבוגרת ולא אשמה... אלא לכלה, יעלה לתורה, יתרום ח"י שקלים, ויעשו מי שבירך להצלחת פלונית, ויאמר את השם עם התוספת, שרה חיה. אבל הוא לא רוצה ונשאר רווק כמה שנים. וכי מותר להישאר לבד? אדם שהתגרש צריך להודות מיד לבנות בית שני, שבע"ה יהיה גדול מהבית הראשון. וחבל שאין התבטלות כלפי מרן זצ"ל.

שבת, ולכן אין זה בגדר תדיר. ומאותו הטעם לא שייך לומר שנה שבת מקודש יותר. וסברא זו מיישבת את המנהג שלנו כדעת מרן, שמדליקים נר חנוכה ואחר כך נר שבת.

סברת הבית יוסף

יג. האמת שמרן הבית יוסף (סימן תרעט) עצמו ביאר למה עזב את רוב הראשונים וחשש לבעל הלכות גדולות, משום שאפילו לדברי החולקים על בה"ג, אם רצה להדליק נר חנוכה תחילה רשאי, ועדיף לעשות כדעת כולם. והכלל תדיר ושאינו תדיר קודם, הוא הידור בעלמא ואינו לעיכובא, וכפי שהוסיף לבאר הרדב"ז (בתשובה ס"י תשנז). וכן כתבו השלחן גבוה והערך השלחן (שם). גם החיד"א בברכי יוסף (סק"א) כתב, שהעיקר כמו שפסק מרן, כי בזה יוצא ידי כל הדעות, והוסיף שיש עוד טעם כעיקר להדליק נר של חנוכה בתחילה ואחר כך נר שבת, שמעלים בקודש. הבן איש חי (פרשת וישב אות כ) והכף החיים (סימן תרעה ס"ק ב) כתבו על פי דברי רבינו האר"י (שער הכוננות דק"ט ע"א) שיש בזה טעם על פי הסוד⁶, שצריך לעלות לנר שבת שהוא בספירה העליונה, דרך נר חנוכה, ואם ידליק נר שבת תחילה עושה פגם ח"ו. וכתב הכף החיים (ס"י תרעט ס"ק א) בשם הבגדי ישע (ס"י תרעט) שאין לזוז בזה מפסק השלחן ערוך. ושכן כתב החיי אדם (כלל קנד אות לה). וכן דעת המשנה ברורה (שם סק"א).

אין זו חומרא אלא קולא

יד. ברם כל מה שאנחנו חוששים לדעת בה"ג, זה כאשר ניתן לחוש לו בנקל, ואין מה להפסיד, אבל לגבי ברכה על נר שבת, אם יחוש לדעת בה"ג ויברך אחר ההדלקה, הרי לרוב הראשונים ברכתו תהא לבטלה. ואמנם החיד"א (הובא לעיל אות ה) כתב לשון חומרא "תיסגי לן להחמיר בשבת" ולברך אחר ההדלקה, ומן הסתם גם הבן איש חי חשב שזו חומרא. אבל אם נתבונן זו קולא של ברכה לבטלה ולא חומרא, וכמו שכתב בספר שבלי הלקט הארוך (בהל' הדלקת נרות אות נט) שאשה שמברכת אחר ההדלקה עושה ברכה לבטלה. אבל הספר הזה לא היה מצוי בזמן החיד"א והבן איש חי, ואילו היו רואים את דבריו לא היו חושבים שזו חומרא לברך אחר ההדלקה, אלא אדרבה החומרא היא לברך קודם ההדלקה [א.ה. ראה ילקוט יוסף שבת א' ח"ב עמ' תרכד. וע"ע יביע אומר ח"י חאו"ח סי' כא אות ד].

טבילת גר

טו. מרן פסק בשלחן ערוך הלכות גרים (יו"ד סימן רסח סעיף ב) שהגר יברך על הטבילה אחר שיעלה מן המים, כי אינו יכול לברך בעודו גוי. זו הלכה שאינה מצויה כל כך, רק דיינים מתעסקים בה מידי פעם, ולעומת זאת נר שבת היא מצוה שכל ישראל מקיימים בכל שבוע, ואם מרן ראה לנכון לכתוב על טבילת גר שמברך לאחר הטבילה, למה לא כתב שמברך לאחר הדלקת הנרות? רואים שהיה לו פשוט שהדלקת הנרות היא ככל המצוות שמברך עובר לעשייתן. וכן משמע מדברי הגמרא פסחים (י:): שאמרו כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מטבילת הגר, ולא הזכירו חוץ מהדלקת הנר, למרות שהיא מצויה הרבה יותר.

ברכת נטילת ידיים

טז. באור לציון (ח"ב פרק יא אות ג) הביא ראיה לדבריו שנשים הנהגות לברך אחר ההדלקה ימשיכו במנהגן, מדין הברכה על נטילת ידיים, שאנחנו מברכים אחר הנטילה כמבואר בשלחן ערוך (ס" קסה סעיף א), ומשמע שדין מברך עובר לעשייתן אינו מעכב. אבל באמת זו ראיה תמוהה, שהרי מה שלא מברכים לפני הנטילה, כתבו התוספות (פסחים ז: ד"ה על הטבילה) שלא חילקו חכמים בין נטילה אחר בית הכסא, שאינו יכול לברך לפני הנטילה משום שידיו אינן נקיות, לבין נטילה אחרת, ואין ברירה. בפרט שאנחנו

⁶ כשהיינו צעירים היינו לומדים בן איש חי, עוד לא היה אז ילקוט יוסף. מי שלומד בן איש חי, סופג הרבה יראת שמים, כי הוא מביא כל מיני דברים על פי הקבלה. נכון שמרן זצ"ל חלק בכמה הלכות, אבל צריכים ללמוד בן איש חי.
⁷ הרב היה חביב מאד ושמות, למרות שסבל הרבה צרות בחיים, בכל זאת תמיד ראו עליו שהיה שמח, כי "תורת ה' תמימה משיבת נפש" (תהלים יט, ח), "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (שם, ט), "לולי תורתך שעשעי אז אבדת בנינו" (שם קיט, צב).

מברכים לפני הניגוב, וביאר הרמ"א (סימן קנח סעיף יא) שהניגוב הוא חלק מהמצוה, ואמרו בגמרא (סוטה ד) - הובאה בשלחן ערוך (שם סעיף ב) - כל האוכל בלא ניגוב כאילו אוכל לחם טמא, ומכיון שעדיין עוסק במצוה, נחשב עובר לעשייתן. אמנם יש אומרים שאם נוטל את ידיו ברביעית בבת אחת, הלכה כל הטומאה ואינו צריך ניגוב, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (שם סעיף ג), ובזמננו שיש שפע נוטלים רביעית בבת אחת, מכל מקום נהגו לחוש בזה לחולקים ומחמירים לנגב אף בנטילת רביעית, וכל עוד לא ניגב נחשב שעוסק במצוה ויכול לברך. היום נכדי הקטן נטל ידים, התיישב ליד השלחן וברך "על נטילת ידיים". אמרתי לו: איפה למדת שכך עושים, וכי מותר לברך אחרי הניגוב?! צריך לברך לפני הניגוב.

על מה חכם בן ציון משכן נפשו

יז. הכולל שלנו "חזון עובדיה" היה ברחוב אלקנה מס' 8 בקומה הראשונה, וחכם בן ציון היה גר בקומה שניה, וכמעט בכל יום - בעיקר בחורף - היה יורד להתפלל איתנו מנחה וערבית, והיה מתעניין באברכים מה לומדים, ומדבר אתם בלימוד⁷. פעם עשו בכולל סיום מסכת, וביקשנו מחכם בן ציון שישאר איתנו, ובענוותנות⁸ הסכים. פנה אלי חכם בן ציון: תגיד, אתה חושב שאני חולק הרבה על אביך? אמרתי לו, אני לא חושב, אני רואה... הוא צחק ואמר לי: תשמע, יש הבדל אחד ביני לבין אביך, אני ממשכן את נפשי ליישב את המנהגים, כשאני רואה נשים שמברכות על סוכה או לולב, אף שלדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית ה"ט, ופ"ו מהל' סוכה ה"ג) ומרן השלחן ערוך (סימן יז סעיף ב, וסימן תקפט סעיף י) זו ברכה לבטלה, אבל כך נהגו, לכן אני אומר כל מיני טעמי להסביר למה נהגו (ראה אול"צ ח"ד פל"ז ס"ז). וכן כשאני רואה נשים שמברכות אחר הדלקת הנרות, למרות שזה נגד כל הראשונים ומרן, אני ממשכן את נפשי ליישב את המנהג, אבל אביך לא מתחשב במנהג שאין לו יסוד נכון בהלכה. מדבריו היה נראה שכביכול יש בינו למרן זצ"ל בסך הכל מחלוקת עקרונית אם להתייחס למנהג או לא, אבל האמת היא שאם נלמד הלכות ממנהגים, בשביל מה יש לנו ספריה מלאה בספרי הפוסקים?! צריכים לדעת שרק מנהג קדום שהונהג על ידי גדולי הדורות לפני מרן נקרא מנהג, ולא כל מנהג שהונהג על ידי קצת נשים והוא נגד ההלכה. הייתי צעיר לימים ומפני הכבוד לא ענית לי, אבל כעבור שנים חיברנו את הספרים "עין יצחק" על כללי הפסיקה, וחבל שלא הספיק לראות את הספרים, ובכלל חבל שנפטר - יחסית צעיר בגיל 73 - ולא זכינו שימשיך להיות איתנו. ומן הסתם אם היה רואה את כל הראשונים שכתבו שכל מנהג שיש בו שמץ של איסור צריך לבטלו, גם הוא היה מצטרף למרן זצ"ל ומבטל כמה מנהגים.

מנהג שיש בו שמץ איסור

יח. בספר עין יצחק חלק ג' (עמ' תרלו והלאה) הארכנו בזה, ושם (עמ' תרמג) הבאנו מה שכתב הפרי חדש (סימן תצו בדיני המנהגים, כלל עשרי) להוכיח מתשובות הריב"ש (ס' מד, קב, שפח), שכל שיש חשש איסור אפילו מדרבנן במנהג שנהגו, יש לבטל המנהג. והביא ראיה מדברי הירושלמי (פאה פ"ז ה"ה, מעשר שני פ"ב ה"ב, יבמות פ"ז ה"ג) כל הלכה שהיא רופפת בידך "פוק חזי מאי עמא דבר" - צא וראה איך הצבור נוהג ונהוג כן. ומשמע שאם ההלכה אינה רופפת אלא היא ברורה, על פי רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך, לא מתחשבים במנהג וצריך לבטלו. וכן כתבו רש"י (מחזור ויטרי סימן תקכו ד"ה פרק יד), רבינו תם (הובא בש"ט ג' על המודכי גיטין ס' תמד), הר"טב"א (הובא ברדב"ז סימן שנט), הר"ן (בשו"ת הריב"ש ס' שצ), התשב"ץ (ח"ב ס' נ, תיט), הרשב"ש (ס' שפח, תקסב, תרכו), האור זרוע (הובא בשו"ת מהר"ם מינץ ס' מג), המאירי (ר"ה טו: ובספרו מן אבות ענין כ ד"ה היה), ספר האגודה (סימן א), הרדב"ז (ח"ג ס' תרמה, תקכו) ועוד ראשונים,

⁸ חכם בן ציון היתה לו ענוה מיוחדת והיה מראה פנים לכל אחד. כשהייתי ילד קטן בגיל 10, הייתי רואה אותו ברחוב מרחוק, וחושב לעצמי, אגיד לו שלום, אבל אף פעם לא הצלחתי להקדים לו שלום, כבר מרחוק היה עושה לי שלום. גם לילד קטן היה מקדים שלום.

גדול בדור משנה מנהג שיש בו שמץ של איסור. וכל שכן כשיש חשש ברכה לבטלה, כמו המנהג לברך אחר הדלקת הנרות, שצריך להחזיר עטרה ליושנה ולברך לפני ההדלקה. וכן כתב המאמר מרדכי (ס"ה רסג ס"ק ד) - לרבי מרדכי כרמי, בן דורו של החיד"א - שמוכח מדברי כל הפוסקים שמברך קודם שידליק, וכל שכן למי שנוהג כדעת הסוברים שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות.

קטן לספר תורה שני

יט. חכם חשוב אחד הביא תשובת הריב"ש (ס"ה לה, שכו), וחשב להוכיח ממנו שמנהג עוקר הלכה בכל אופן, ששם הביא את דברי הגמרא במגילה (גג), תנו רבנן, הכל עולים למנין שבעה, ואפילו קטן ואפילו אשה, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הציבור. וכי נעשה כמו הרפורמים?!... אבל קטן עולה? וכתב שכאשר מוציאים שני ספרי תורה, קטן לא יעלה למפטיר בספר תורה שני, מפני כבודו של הספר, שקורא בו רק עולה אחד, ולא ראוי שקטן יעלה ויקרא בו לבדו [א.ה. להלכה ראה בספר השיעור השבועי תשע"ט הנד"מ פרשת ויקהל אות ב]. והוסיף שהגבאים לא שומעים בקולו, ומעלים קטן לספר תורה שני, בגלל שרצו למכור עליות - כי צריכים כסף כדי להשאיר את המזגן דלוק כל השבת, שיבואו וילמדו בבית הכנסת - וההורים קונים לילדיהם את העליות, ומי שיעיר להם כולם יקומו נגדו. ועוד כתב, שבעיר מיוקרה היו עושים דבר שגורם לחציצה בטבילה, אבל הם לא שומעים בקולי, ואני מקיים בזה מה שאמרו בגמרא (יבמות סה): כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. מדברי הריב"ש הללו הוכיח אותו חכם שאסור לשנות מנהג. אבל מיד הרגשתי שזו סתירה למה שהבאנו בשמו לעיל, שכל שיש במנהג שמץ איסור צריך החכם לבטלו. ובמחילה מכבוד תורתו לא הבין את דברי הריב"ש, ואדרבה משם ראייה לדברינו, כי מה שלא העיר הוא מפני שלא שמעו בקולו, אבל אם היה צד שהיו שומעים לו, היה מבטל להם את המנהג שלהם.¹⁰

אתרא דמרו

כ. כאמור על כל הספרדים לברך על הדלקת הנרות ואחר כך להדליק, ואילו האשכנזים נוהגים להדליק ואחר כך לברך. הגאון רבי איסר זלמן מלצר - שהיה גאון אשכנזי מגדולי הדור הקודם - כשהגיע לארץ ישראל, אמר לאשתו ולבנותיו: מאכן ולהבא קודם תברכו על הדלקת הנרות ואחר כך תדליקו, באשכנז עשינו כדעת מהר"ו והרמ"א, אבל ארץ ישראל היא אתרא דמרו הבית יוסף. אמנם שאר רבני האשכנזים לא מורים כך, אבל אנחנו הספרדים עושים כדעת מרו הבית יוסף, וגם החיד"א והבן איש חי אילו היו רואים מה שכתבו השבלי הלפט ועוד שיש כאן חשש ברכה לבטלה, היו מודים. ואם רוצים להחמיר יעשו תנאי - אפילו פעם אחת בשנה - שלא לקבל שבת בהדלקת הנרות.

כל אחד מדליק נר אחר

כא. עוד נקודה חשובה, בערב שבת של חנוכה, בדרך כלל הבעל מדליק נר חנוכה, והאשה מדליקה נר שבת, ואם כך מדוע חוששים לבה"ג שמקבלים שבת בהדלקה ומקדימים להדליק נר חנוכה, לכאורה עדיף שהאשה תדליק קודם נר שבת שהוא יותר תדיר ומקודש, ולאחר מכן הבעל ידליק נר חנוכה? וזהו על פי המבואר באור זרוע ח"ב (סימן טו) בשם רב שרירא גאון, שאם האשה קיבלה שבת, שאר אנשי הבית מותרים לעשות מלאכה. וכן כתב הארחת חיים (הלכות הדלקת הנר אות 1) ושכן דעת רבינו פרץ. וכן פסק הרמ"א בהגה (סימן רסג סעיף י). שלא כדברי ספר תשב"ץ קטן (סעיף יד), שאם האשה הדליקה זה מחייב את כל בני הבית, אלא אם כן יתנו שלא מקבלים שבת יחד אתה, ורק לה לא יועיל תנאי. וכן כתב הכל בו (ס"א לא דף כה ע"ג) ושכן דעת רבינו פרץ. וכן דעת שלטי הגבורים (שבת דף ט ע"ב מדפי הרי"ף אות ד). ואין לומר שבשלחן ערוך מדובר באלמן או אלמנה שאותו אחד מדליק גם נר חנוכה וגם נר שבת, ולכן צריך להדליק נר חנוכה תחילה, שאם כן היה למרו לכתוב כן מפורש. וצריך לומר שזה ענין של נראות, נראה קצת מוזר שבאותו הבית שהדליקו נרות וכביכול קיבלו שבת, ידליקו לאחר מכן נרות חנוכה. ולפי זה אין שום ראייה לומר שמרו חשש לבה"ג שמקבלים שבת בהדלקת הנרות.

הכריכה הרבה צבע זהב... אבל בספר הזה יש הרבה דברים לא נכונים. הוא מספר שהיה אצל הרב אלישיב ושאל אותו על מחלוקת המהרי"ק (שו"ש ט) - רבי יוסף קולון, היה לפני כ-550 שנה - והפרי חדש, אם גדול בדור יכול לשנות מנהגים, והשיב לו הרב אלישיב, שדברי הפרי חדש הם סברה יחידאה, והלכה כמהרי"ק, שאפילו רב גדול אין לו לשנות מנהגים, והסכים אתו הגאון רבי יהודה עייאש (במטה יהודה סימן תקפ"ד מלך, ובשו"ת בית יהודה ח"א"ח סימן ט) - מחכמי אלג'ר. ברור לי שהסיפור הזה לא נכון, הרב אלישיב כבר נפטר ואי אפשר לשאול אותו, אבל אם היה מספר על רב קטן, תגיד שהוא לא יודע פוסקים וכך חשב, אבל הרב אלישיב 'כל רז לא אניס ליה', ישב עם מרו זצ"ל עשר שנים בבית הדין הגדול, והיה בקי בראשונים ובאחרונים, וכי הוא יאמר שהפרי חדש סברא יחידאה? הרי זה שקר, הפרי חדש עצמו הביא כן בשם הראשונים, וכמותו פסקו כחמשים אחרונים, הובאו בעין יצחק (ח"ג עמ' תקנח).

כשהייתי בלוס אנג'לס מסרתי שם שיעור, ואותו אברך שהוציא את הספרים האלו היה בשיעור, לא הכרתי אותו, ואחרי השיעור פנה אלי: הרב, אני רוצה לבוא למלון לדבר עם כבודו על הספרים שלי. איזה ספרים? 'מגן אבות'. השתוממתי, חבל שאברך טוב נכנס לדברים האלו. אבל אנתנו לא דוחים נפש ואמרת לי שיבוא. אחר כך אמר לי גביר גדול אשכנזי: הרב, אל תקבל אותו, הוא מדבר שלא בדרך ארץ על מרו זצ"ל! רבי שמעון שקופ בהקדמה לספרו שערי יושר כתב שרק אם יודע להעריך את רבו ולא ממהר להשיג עליו, כשיש לו ראיית וחולק זה עם שיקול דעת נכון, אבל אם הוא לא יודע להעריך את גדלות הרב, אסור לו לחלוק על הרב. אותו מחבר אילו היה חולק עם שכל והגיון, בלי שקרים, ניחא, אבל חבל מאד שכך חולקים. לכן אמרתי לאותו גביר: תודיע לו שלא יבוא אלי. בשביל מה לטרוח לקיים מנהגים שאינם נכונים על פי ההלכה, נגד דברי הראשונים?!

ישנו מנהג מסוים שאחר ברכת המוציא קודם שטועמים מהלחם, היו מטבילים במלח - על פי הסוד (שער המצוות דף מ"ב) - ואומרים 'ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד'... לא ה' מלח... ואוכלים. אבל אמירת הפסוק היא הפסק גמול. דיברתי עם רב אחד ואמרת לי למה אתם עושים כך? אמר לי, כך נהג אבא שלי. אביו היה ירא שמים, אבל בעל הבית ולא פוסק הלכות. שאלתי אותו: יש מקור למנהג? התחיל לומר לי גימטריות... אמרתי לו, זה הפסק, קודם יטעם מהלחם ואחר כך שיגיד אפילו סליחות... כי ההלכה עוקרת מנהג.

9 נחלקו הפוסקים האם קטן עולה רק בשבת שיש שבעה עולים, או גם בשני וחמישי שיש שלשה עולים, ולהלכה כשרוצה לחגוג את הבר מצוה סמוך לגיל שלש עשרה, אנחנו מקילים ומעלים קטן גם בשני וחמישי. אבל בשבת קטן עולה לתורה לכתחילה, וכמו שפסק מרו השלחן ערוך (סימן רפב ס"ג).

התימנים רגילים להעלות קטן לקריאת התורה, וכן לקריאת התרגום שנהגו בזה, ומנהג אבותיהם בידיהם, אדרבה שימשיכו עם המנהגים והמבטא שלהם. הרב קוק - הרב הראשי הראשון - כתב בהסכמה לספר משפטי עוזיאל, שהמבטא התימני הוא הטוב ביותר. המנהגים שלהם יסודתם בהררי קודש, בתימן היו תלמידי חכמים במשך מאות שנים. ומרו זצ"ל דבר על ענייני הלכה, שכאשר הגיעו לארץ צריכים לעשות כדעת המורה דאתרא מרו הבית יוסף, ומוגן לגבי הדלקת נרות ביום טוב, שבשלחן ערוך (סימן רסג ס"ה, וסימן תקיד ס"א) פסק להדליק נר של יום טוב בברכה. אבל צריכים לשמור על שאר המנהגים שלהם.

פעם הייתי בשבת במושב של תימנים, וכשהגעתי בבוקר לתפלה ראיתי נערים יושבים על הגדר מוחץ לבית הכנסת, ולא נכנסים להתפלל, לא הבנתי למה. בשעת קריאת התורה עלה ילד קטן לתרגם, ולא תרגם טוב. המורי צעק עליו: למה לא הכנת? תפס את הילד ביד וזרק אותו מבית הכנסת לפני כולם, והילד מסכן רץ החוצה... הוא קיים מה שאמרו בכתובות (ק) 'זרוק מרה בתלמידי', אבל יותר מידי. ניגשתי למורי ואמרתי לו: למה אתה עושה כך? עכשיו אני מבין למה הנערים יושבים בחוץ על הגדר, כי אתם לא מקרבים אותם, בדור שלנו יש כל כך הרבה פיתויים, כל כך הרבה ניסיונות, למה זרקת אותו, בגלל שהוא לא ידע לתרגם? גם אני לא יודע לתרגם, אז אולי תזרוק גם אותי?... הוא שמע והבין שהגויים. אחר כך כשיצאתי קראתי לילד הזה, ועודדתי וברכתי אותו.

גם המשגיחים בישיבות, כמה צריכים לשים לב לא למהר לזרוק בחורים, זה דיני נפשות. הרב יהודה צדקה כשהיה ניגש אליו רב ומתלונן על בחור, היה אומר לרב: התענית עליו? תתענה ואחר כך תדבר. צריך לנכס את הרבנים בישיבה ולשקול בכובד ראש אם לסלק בחור מהישיבה, אם הוא מקלקל אחרים, תפוח רקוב מרקוב את כל הארגז, לדון בכל הצדדים, אולי אפשר לסדר לו ישיבה אחרת שמתאימה לו, זו אחריה על נפשו ונפשות זרעו.

10 יש אחד מקנדה שחיבר ספר שני כרכים 'מגן אבות', עם כריכה יפה מאד. אמר לי פעם מוכר ספרים, כשאנשים באים לקנות ספרים הם מחפשים שיהיה על